

Selma Skenderović
En als iedereen vergeet

Pagina 9-12

Kosovo, Mitrovica, 2018. *In het noorden Serviërs. In het zuiden Albanezen. Tussen hen in een brug over de Ibarrivier. Bošnjачka mahala in beide delen van de stad – een plek waar mensen elkaar dagelijks ontmoeten en handel drijven. In de mahala wordt alles verkocht en gekocht: van kleren en schoenen tot huishoudtoestellen, sigaretten, zelfs benzine. Je vindt er ook de Zara, Bershka, Stradivarius enzovoort. De prijzen variëren. Het gaat om namaak van allerlei designerkleding. Bagatel.*

[...]

Van het busstation reden we weg met de taxi. Hij zette ons af aan het begin van *onze* straat, zoals mama die nog steeds

noemt. *Uitwijkelingen* hebben hier de afgelopen jaren enorme huizen gebouwd. Ja, zo noemen ze ons nu. Mooie huizen, met kleurrijke gevels en alarmsystemen. Elders verdienen ze genoeg om zich hier alles te veroorloven wat ze maar willen. Elders leven ze van de hand in de tand en sparen ze. Ook. In ruil voor hun stem bij de verkiezingen belooft de Bosniakse partij hen telkens weer dat ze de straat zal asfalteren.

Wij uit Slovenië worden hier gezien als veeleer slecht gesitueerde uitwijkelingen. Met twee leningen konden mijn ouders ternauwernood een flat kopen. Hier gedragen ze zich alsof we voor niets zijn verhuisd. Ik zeg ook niet dat ze ongelijk hebben. Een thuis in Slovenië hebben we nog niet volledig verdiend. Daarvoor moet je je best doen. Iets van jezelf maken. Veranderen. Jezelf verloochenen.

Ergens in de tweede helft van de straat, voorbij het Albanese deel, zwaaiden onze vroegere, zijn burens al naar ons om ons te begroeten. Hier en daar maakte mama een grapje, dat we moe waren van de reis, dat we hier nog lang zouden blijven en dat we een andere keer op de koffie zouden komen. Zonder uiteraard acht te slaan op mijn eerdere aankondiging dat ik niet van zins was ook maar iemand te bezoeken.

Voor het huis wachtte ons een verbleekt groen hek. Voor de garage lag er cement en onbewerkte steen. We baanden ons een weg naar de *česma*, de tuinfontein, waar hij ons een kraai

liet zien die hij uit donker hout had gesneden. Hij stelde ons hem voor als Skanderbeg. Zelfs de tuintafel die hij vijftien jaar geleden had uitgesneden, was er beter aan toe. Hij had ook een nieuwe hond aangeschaft en die zowat doodgehongerd door hem hetzelfde te eten te geven als zichzelf.

Hij serveerde ons de koffie die mama had gezet.

We zaten elk op onze rand van de bank, hij lag tussen ons in en keek televisie. Ik weet niet waarover ze het hadden. Zij, in haar taal. *Zie je dit, vader? Dat is nu in de mode.* En hij. *Dat de duivel ze moge halen.* Het leek mij dat ze zouden niet snel om woorden verlegen zouden zitten. Dat was ook de voornaamste reden waarom ik met mama was meegekomen. Mama vindt dat ze zich hier steeds weer moet bewijzen. Als een goede schoondochter die ervoor zorgt dat het huis opgeruimd is, het eten gemaakt, de was gedaan en de schoonvader vermaakt. Als een goede dochter en zus. Daarom vergeet ze, zolang ze hier is, haar wrok tegen haar familie. Als een goede ex-buurvrouw die haar ex-buren het geruststellende gevoel geeft dat ze zich nog steeds kan inleven in hun leven als werkloze, economisch van hun man afhankelijke huisvrouw, ook al woont en werkt ze in Slovenië, rijdt ze auto en kan ze vrij op de koffie met man en vrouw. Tot op zekere hoogte uiteraard. En dus valt al het werk en elk gesprek op haar. Het is niet dat ik haar niet zou willen helpen. Het is gewoon niet

nodig, mij kan het immers niet schelen wat mensen die mij tot mijn zevende hebben gekend van mij denken.

Een visite in Slovenië kun je niet vergelijken met onze *posedki* of *posjedki* hier, afhankelijk van welk dialect je spreekt.

[...]

Om vijf voor zes kwam ik aan bij Rasema en Salko. Ik was boos omdat ik in de modder was gestapt en mijn nieuwe Vans-sneakers had vuilgemaakt. Gauw gaf ik de aanwezigen een hand. Mama stond in een kring met de burens, ze hadden het over tante Fatima. Hij schaarde zich bij de andere mannen, die de hodja erop wezen dat alles wat hij zag Salko's grond was. We gingen ook apart zitten. Rasema en Salko hadden de stoelen en tafels in een rechte lijn voor hun huis opgesteld. De mannen zaten rechts aan tafel, als je keek vanuit de deuropening van Rasema en Salko's huis, de vrouwen links.

Rasema schonk koffie in, eerst voor de mannen, dan voor de vrouwen. Ze waren nog steeds aan het praten. Toen ze hun koffie ophadden, stond de hodja op en opende hij de Koran. De vrouwen bedekten hun hoofd met een sjaal. Iedereen keek naar mij. De hodja begon uit de Koran voor te lezen. Iedereen keek naar mij. De ceremonie leek mij al een eeuwigheid te duren. Ik voelde me ongemakkelijk. Hij sloot de Koran en zei: Al-Fatiha. We hieven onze handen op en reciteerden zachtjes Al-Fatiha. Iedereen keek naar mij. Met onze handpalmen streken we over ons gezicht. Iedereen keek naar mij. Salko stopte een envelop in de zak van de hodja. De hodja ging weg. Een voor een kregen

ze hun dienblad met eten. Iedereen keek naar mij. Ik was vóór de anderen klaar met eten. Keek toen naar het mannen- en naar het vrouwengedeelte van de tafel. Ik raakte het gevoel maar niet kwijt dat ze over me oordeelden. Zelfs als ik zou willen, had ik niets om naar terug te keren. Ik zou hier niet meer kunnen wonen. Niet bij deze mensen.

Ik maakte van het toiletbezoek gebruik om in het huis van Rasema en Salko te blijven, totdat mama en hij zouden besluiten dat we naar huis gingen. Eerst moest ik een praatje maken met Rasema en Salko's kinderen. Alle drie hadden ze een band met tante Fatima, elke dag waren ze bij haar. Niemand die er ook maar iets om gaf hoe ze zich voelden bij haar dood. Er werd hen alleen gezegd dat de *dženaza*, de begrafenis, dadelijk zou beginnen en dat ze stil moesten zijn. Toen leek ik zelfs geen moeite meer te doen om naar hen te luisteren. Ik knikte alleen maar en keek naar Etkä, die op de grond voor de televisie zat. Op een gegeven moment draaide ze zich om en vroeg ze: *En Edina?* Ja, eigenlijk, wat met Edina?

Roepend maakte ze ons wakker, dat er niets was opgeruimd, dat we niet alleen maar konden luieren en eten. *Sluiten jullie je maar op in jullie kot. Voeten omhoog en ik doe alles wel. Poetsen. Koken. Wassen. Zij mogen hun school afmaken. Gaan studeren in Ljubljana. Wie ben ik? De schoonmaakster maar. Ze willen zelfs niet met me praten*, zei ze in haar taal. Steeds weer hetzelfde liedje. Ik kom de woonkamer binnen en vraag: *Hebben jullie goed geslapen?* In het beste geval krijg ik een antwoord: *Ja hoor, jij?* Maar meestal krijg ik er geen. Nooit vragen ze mij of ik goed geslapen heb.

Vroeger, toen we net naar Slovenië waren verhuisd, moesten we alle drie telkens opstaan als hij een van de kamers inliep. Vooral als hij van zijn werk thuiskwam. Eén ging de deur voor hem opendoen, de andere twee stonden op en wachtten tot hij binnenkwam. *Ben je moe?* Altijd dezelfde vraag. Dan plofte hij voor de televisie neer. Hij aan de ene, zij aan de andere kant van de zetel. Voor mij en Azra was er plaats op de grond, op een meter afstand van de televisie. Dat heeft me altijd gestoord. Mij vroeg er nooit iemand of ik moe was. Vooral later, toen ik al wat ouder was. Ik kon ze niet aanzien. Ik baalde van alles wat ze deden. Ik haatte hun lichaamstaal,

hun gebaren. Het knakken van haar kaak als we aten. Zijn gesnurk als ik mijn huiswerk probeerde te maken. Haar telefoontjes op luidspreker terwijl ik nog sliep. Zijn salade met te veel azijn. Azijn. Overal achtervolgt mij de geur van azijn. Van haar crème voor gezwollen benen. Van de wasverzachter die ze gebruikte. Het klappen van zijn riem, die neerkwam op mijn hand.

Het beste zou zijn om niet meer over hen na te denken. Over wat ze me hebben aangedaan. Over mezelf. Ik moet mezelf los zien van hen. Ik heb geen gezin. Waarom koop ik toch cadeautjes voor hun verjaardag, voor Beiram, voor acht maart? Manipuleren, dat kunnen ze goed. Vooral zij.

[...]

Hier speelden Azra en ik vroeger wel eens. Etkā had geen speelgoed, dus gaf tante Fatima ons haar doeken en leerde ze ons hoe je *hleb* en *burek* moest maken. De doeken waren het deeg, dat we in een cirkel rolden, in een bakvorm legden en dan naar tante en ome, Etkā en de anderen brachten die toen in de kamer zaten. Tante zei soms dat het niet zout genoeg was, of niet goed gebakken en zo. Dan waren we een tijdje boos op haar, maar uiteindelijk gingen we terug naar de keuken en bakten we hun een nieuwe burek. Als mama opstond en zei dat we naar huis moesten, vouwden we de doeken weer op en brachten ze terug naar tante Fatima.

Ooit hield tante Fatima me eens voor de gek. Ze zette *kukuruza* op tafel, maïsbrood, dat ze die dag voor het avondeten had gebakken. We waren met nana bij haar op bezoek en mama had haar verteld dat ik geen *kukuruza* lustte, dat alleen Azra dat at. Tante Fatima deed alsof ze niet begreep waarover mama het had. *Hoezo, kukuruza? Dit is gurabija. Kijk eens hoe lekker het is*, zei ze, terwijl ze een stuk nam en het opat. *Neem maar, Zineta. Probeer eens*. En ik nam, in de overtuiging dat het zoete zandkoek was, het grootste stuk en at het helemaal op. De smaak was ietsje anders, dat merkte ik wel, maar ik dacht nog

steeds dat het gurabija was. Toen moesten ze een hele tijd met me lachen. *Je lust geen kukuruza, toch?* plaagde tante Fatima me.

We waren hier ook op de receptie voor de trouw van haar jongste zoon, die nu in Frankrijk woont. Ik was bruidsjufter. Toen wist ik nog helemaal niet wat dat was. Ik bleef de hele dag bij de bruid, geen minuut week ik van haar zijde. 's Ochtends gingen we haar ophalen bij haar moeder thuis, dat herinner ik me niet meer zo goed, ik denk dat ze haar trouwjurk al aan had. Zo'n rode, met een gouden rand, geweldig groot. Ze hadden elkaar in Frankrijk leren kennen, maar trouwden hier omdat ze daar niemand hadden, nam ik aan. Daarna zaten we in een restaurant, waarschijnlijk op iemand te wachten. De bruid was met reden zichtbaar boos. Alle aandacht op haar bruiloft ging naar een ander. Wat er gebeurde voordat we bij tante Fatima aankwamen, weet ik niet meer. Ik zat bij de bruid in de auto, dat was voor mij toen het belangrijkste. Ook ik had een mooie jurk aan, en ik hield het bruidsboeket vast. Erna zaten we hier in deze ruimte, die ik nu leegruim. We aten. Er waren veel gasten, ik weet niet hoe ze er allemaal inpasten. Iemand gooide munten in de lucht, en wij als kinderen raapten ze van de grond en stopten ze in onze zakken. Ik heb toen zeker twintig euro bijeengeraapt. Ik herinner me nog de suikerklontjes, die stopten we ook in zakdoekjes en namen we

mee naar huis, waarom weet ik niet. De zoon van tante Fatima herinner ik me niet meer, noch zijn vrouw. Mocht ik ze vandaag tegenkomen, ik zou ze beslist niet herkennen. En zij mij ook niet.

[...]

De rit duurde iets langer dan een halfuur. Rond achten kwamen we aan bij Nafija. We belden aan en trokken onze schoenen uit voor de deurmat. Nafija's oudste zoon deed de deur open en nodigde ons uit binnen te komen. Ze waren net naar het Servisch journaal aan het kijken. Na de gebruikelijke handdrukken en kussen wees Nafija's man ons waar we konden gaan zitten. Ik zakte comfortabel weg in de rechterhoek van de sofa. Mama zat naast me – voordat ze ging zitten, stopte ze Nafija een tas met sap, wafelkoekjes en koffie toe – hij zat naast mama, Nafija's man en haar drie zonen zaten links in de zithoek, schuin tegenover mij. Enkele minuten later bracht Nafija's dochter Senada mama en mij een sapje en hem ongezoete thee.

Wat volgde was het gebruikelijke verloop van een *posedek*: koffie, een gesprek over onze naasten in Slovenië, mama's werk, mijn huwelijk enzovoort. Hoe is je tweede dochter, vroeg Nafija aan mama. Of ze op mij lijkt, vroeg ze nog, toen mama haar vertelde dat Azra het goed maakt, dat ze het druk heeft op school en daarom niet met ons is meegekomen. *Beter zo*, zei Nafija in hun taal en schudde haar hoofd toen mama opmerkte dat Azra en ik eigenlijk helemaal

niet op elkaar lijken. *Deze hier is een halve jongen*, en ze nam me opnieuw van top tot teen op, alsof ze dat niet al meteen bij onze binnenkomst had gedaan. *Een vrouw moet brede heupen hebben*, voegde ze eraan toe, terwijl haar blik zich nog nadrukkelijker op mijn heupen richtte. *Hoe denk je een kind te baren met zo'n dun lijf?* vroeg ze me ernstig, alsof ik de oplossing voor mijn te smalle, duidelijk mannelijke heupen in mijn zak had zitten.

[...]

Maar als een vrouw te veel nadenkt, wordt ze kieskeurig, en als ze niet voor haar tweeëntwintigste trouwt, is het later moeilijk een partner te vinden, waarschuwden ze me nog. Ik heb dus nog één jaar.

Tegenwoordig mag je al blij zijn als ze überhaupt met een man trouwt, voegde Husmir eraan toe, die kennelijk het hele gesprek had gevolgd. Nou moeten we oppassen dat onze zonen niet als vrouwen trouwen – in België zie je dat veel, iedereen trouwt er met iedereen, legde hij ons uit. Op het gemeentehuis had hij twee mannen zien trouwen. De Belgen klaptten zelfs in hun handen, gruwde hij, tot grote vreugde en tevredenheid van weerskanten van de tafel.

[...]

En vanaf morgenochtend vroeg zal de campus alweer volstromen, wanneer de ijverige studenten terugkeren naar Ljubljana om zich in alle rust voor te bereiden op de zware colleges van de komende week. Dat maken ze hun ouders vermoedelijk wijs wanneer die vragen waarom ze al op zondag terug naar de campus willen. Omdat ze niet willen zeggen dat het elke zondagavond feest is op de campus. Ze komen samen in de keuken, vlak naast onze kamer, en brengen een paar liter witte wijn en een paar liter rode wijn mee die hun grootouders hebben verbouwd – de campus is ook een uitgelezen plek om te verkopen, wat ze ook meebrengen, ze raken het sowieso kwijt – een paar kratten bier, wat joints, en uiteraard een gitaar, of liever nog, een harmonika. Dan gaan ze aan het jodelen en tot diep in de nacht wisselen Sloveense volksdeuntjes en Balkan-turbofolk elkaar af. Ik weet niet wat ondraaglijker is – luisteren naar hoe ze in koor zingen over Micka, die thuis een tractor heeft, of het gekletter van glazen omdat Ceca hen tot tranen heeft geroerd met haar *Autogram*. Mochten ze onze woorden nu nog correct uitspreken, zou het me waarschijnlijk niet zo storen. Telkens als ik ze hoor, bedenk ik mij dat ze niet eens weten wat *bekrija*, *inat*, *jastuk* of waarover ze ook zingen

eigenlijk betekent. Dronken spreken ze vloeiend alle talen van het voormalige gezamenlijke land, nuchter gruwen ze van verkoopsters die hen een zakje aanbieden als *vrećica* in plaats van *vrečka*, van chauffeurs die groeten met *dobar dan*, van mij, als ik *roze* sokken en niet *rožnate* zeg. We zijn dan misschien niet zo stijlvol en verfijnd als de Slovenen, maar we weten wél hoe je goede muziek en *ćevapi* maakt.

Soms voelt het ook onnatuurlijk om bepaalde Sloveense woorden uit te spreken, vooral woorden die ik zelden gebruik. Of helemaal nooit. Laatst moest ik lachen toen een vriendin tegen haar vriend *lubi* zei en niet *ljubi*. *Štrukelj*, *Ljubljana*, *pocrkljati se*, *čevelj*, *veselje*. Daar heb ik de meeste moeite mee. Bij de lettercombinatie *l-j* loop ik altijd vast. Ik spreek het uit als *lj*, maar Slovenen als *l* en *j*. Ik heb geen eigen taal, en dat wringt. Ik ben jaloers op de Slovenen omdat zij die wel hebben. Zij leren hun taal vanaf de kleuterschool. Ik heb mijn moedertaal nooit op school geleerd. Ik draai alsmaar in dezelfde cirkel rond.

Ook deze week zal voorbijgaan, dan zal ik weer wat tot rust komen. Ik ga niet elke dag mijn leven in Slovenië vergelijken met het leven van deze mensen hier. Met mijn leven hier.

[...]

Ik nam me voor om op z'n minst vanavond, de laatste avond, niet te kniezen. Ik ging naast Admira op de sofa zitten, weg van de deur van de woonkamer, en meteen voelde het alsof ik meer dan anders bij het gesprek betrokken was. Oom en hij hadden het over zwerfhonden die in deze tijd van het jaar door de dorpen zwierven en schade aanrichtten. Dat hij daarom met Admira de kippen al voor vijf uur 's middags in het kippenhok moest opsluiten, zei oom. Hij vertelde over de kat die een paar dagen rond zijn huis sloop. Dat de zwerfhonden haar jongen hadden opgegeten, zei hij. Haar hadden ze alleen in haar nek gebeten, die hij met plakband had afgeplakt zodat ze er niet aan kon krabben. Toen vertelde hij oom hoe hij elke ochtend troep in de boomgaard moest opruimen, omdat de honden 's nachts alles overhoop haalden. Onlangs hadden ze ergens afgeknaagde viskoppen vandaan gesleept. Die hadden ze bij de česma achtergelaten, hij wees met zijn hand in de richting van de česma. Vol bravoure verkondigde hij tegen oom dat hij ze met de stok wel een lesje zou leren over wat hoort en wat niet. Oom lachte. Dat je in Slovenië nagenoeg nooit een zwerfhond tegenkomt, had ik er bijna aan toegevoegd. Dat Sloveense honden doorgaans afgericht zijn, dat Slovenen ze in huis halen

en in hun appartement houden. Ze steken ze in bad, laten hun haar trimmen en hun pootjes, voetkussentjes en nagels verzorgen. Ze kopen Pedigree Dentastix voor hun dagelijkse tandverzorging. Ze laten ze meerdere keren per dag uit, praten ermee, vertroetelen ze. Ze nemen ze zelfs mee naar tentoonstellingen, concerten en literaire avonden. Ze zijn cultureel meer onderlegd dan de meeste mensen hier, zo wilde ik mijn betoog afsluiten. Ze hebben warempel een beter paspoort dan de meesten hier, schoot me nog te binnen, wat nog harder zou aankomen. Maar ik had me voorgenomen, nog voor het bezoek kwam, om vanavond voor die ene keer geen grote mond op te zetten.

Zo konden ze me tenminste niet wegzetten als een *shaitan*, die het normaal vindt om in een bed te slapen waar net nog een hond in heeft gelegen. En ik hoefde geen preek dat het naar de Koran verboden is voor moslims om honden als huisdier te houden. De Boodschapper van Allah, vrede zij met hem, zei dat engelen geen huis met een hond betreden. Zondaars zijn zij die een hond houden om andere redenen dan het vee te bewaken, de oogst te beschermen of te jagen. Als een hond onze kleren likt, moeten we ons omkleden. Als er hondenkwijl op onze huid komt, moeten we dat lichaamsdeel zesmaal met water en eenmaal met aarde wassen. Dit alles weet ik ook zonder hun toelichting, want in tegenstelling tot hen heb

ik de Koran meermaals aandachtig gelezen.

Ik moest denken aan onze Sloveense buurvrouw, die jaren geleden verbaasd bij ons op de koffie kwam en aan mama vroeg waarom een van onze Bosniakse buurvrouwen – de anderen waren niet gesluierd – haar altijd ontweek als ze haar met een hond op schoot zag.

[...]

Grootvader heeft nooit willen sterven. Hij had pech, hij werd ziek. Iedereen vond nana een ongelooflijk sterke vrouw, die ondanks alle ellende die haar in haar leven was overkomen, nooit de moed had opgegeven. Mochten ze ooit echt naar haar hebben geluisterd, hadden ze haar ook horen zeggen dat ze moe was, dat het voor haar te laat was, dat ze niet meer wist wanneer het haar verjaardag was. Nana wilde sterven. En niemand die haar kende, kan haar dat kwalijk nemen.